

Skaricza Máté Angliában. Az angliai magyar peregrináció kezdeteiről. Amikor a régi magyar tengeri utazások kapcsán először írtam Skaricza Mátéről,¹ még nem próbáltam feltárni ennek a művelt protestáns lelkésznek az európai kapcsolatait, illetve Skaricza és két társa 1571-es² angliai látogatását, vagyis az angliai magyar peregrináció kezdetét. Jóllehet figyelemre méltó, milyen konfesszionális szövegkörnyezetben történt ez a látogatás, amelyek indítékait Wittenbergben és Heidelbergben, illetve Párizsban kell keresnünk.

A magyar reformáció első hívei Luther Márton és Philipp Melanchthon tanítványai között voltak, ezért lett Wittenberg, illetve az ottani egyetem a reformáció első és részben második nemzedékének „lelki fővárosa”. Bár a 16. század vége felé a helvét hitvallást követő diákok már Wittenberg helyett Heidelberg és Marburg felé indulnak külföldi tanulásra, 1570–1571-ben még ritkaság számba megy az olyan peregrinus, aki itáliai vándorlásai, majd pár hónapos genfi és bázeli tartózkodása után meglátogatja Heidelberget, Frankfurtot, Wittenbergét és még Marburgot is. Skaricza Mátéről van szó, aki a Wittenbergben végzett, és már külföldön is ismert Szegedi Kis István tanítványa és – részben – latin műveinek gondozója.³ Skariczához Wittenbergben csatlakozik két református társa, Dési Tamás⁴ és Udvardi András,⁵ együtt indulnak nagy európai körútjukra.

Ehhez az úthoz két dologra van szükség: pénzre és ajánlólevelekre. Pénzt Skaricza részben tehetős ráckevei polgároktól, illetve a helyi református egyháztól szerzett több éves vándorútjára, ajánlóleveleket meg kér és kap minden fontosabb protestáns humanistától, akivel találkozik. Ekkorra már kialakult egy olyan kapcsolatrendszer Európában, amelyik segítségével városról városra, akadémiáról akadémiára utazhatnak a vállalkozó szellemű peregrinusok. Ennek a hálózatnak Anglia még nem szerves része, bár számos angol protestáns tudós tölt éveket Svájcban, illetve német földön „Véres” Mária uralkodása idején. Ezek támogatására általában számíthat az a peregrinus, aki átlátogat az Erzsébet-kori Angliába. Skariczáék ezt valószínűleg tudják, de egészen 1570-ig az angol protestantizmus még bizonytalan állapotban van, nem vált el teljesen Róma fennhatóságától.

Ugyanakkor Európa nyugati része a reformáció és a tridenti zsinattal induló ellenreformáció miatt évezedeken át tartó válsággal küzdött, sőt, John H. Elliott szerint a vallási ellentétek „a nemzetközi élet összeomlásával jártak”.⁶ Ez kihatott a diákok szabad vándorlására is. A katolikusok, akik korábban választhatnak Krakkó és Wittenberg, illetve Pádua között, mostantól nem látogathattak svájci egyetemeket, a protestánsok pedig Genf és Bazel mellett mind inkább a protestáns német egyetemeket tűzték ki úticélul. Ami a francia egyetemeket illeti, ott az ismétlődő polgárháborúk miatt szintén

¹ GÖMÖRI György, *Tengerre, magyar? Tengeri utak régi irodalmunkban = Bárka*, 24(2016), 1, 65–70; Újranyomva: GÖMÖRI György, *Magyar vándorok Angliában 1572–1750*, Szombathely, Savaria, 2023, 7–20.

² A látogatás 1571-ben, az év utolsó trimeszterében történt. A dátumot helyesen adja meg az angliai adattár 151. számú biogramja (GÖMÖRI György, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789*, Bp., ELTE Levéltára, 2005), de téves dátummal szerepel a *Magyar vándorok Angliában...* című fent idézett könyvemben.

³ Szegedi Kis István első munkája az *Assertio vera de trinitate* (Genf, 1573) volt, amit egy-egy zürichi és bázeli kiadvány követett, mindkettő 1584-ben. A *Theologiae sincerae loci communes de Deo et homine* (Bazel, 1585) című munkája előszóként tartalmazza Skaricza Máté *Vita Stephani Szegedini* című életrajzát. Ld. ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, 3. jav. és bőv. kiad., szerk. Ladányi Sándor, Bp., MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977, 584.

⁴ Ld. SZABÓ András, *Coetus Ungaricus: A wittenbergi magyar diáktársaság, 1555–1613*, Bp., Balassi, 2017 (Humanizmus és Reformáció, 37), 131.

⁵ *Uo.*, 277.

⁶ ELLIOTT, John H., *Europe Divided 1559–1598*, London, Glasgow, Collins, 1968 (The Fontana History of Europe), 40.

csökken a külföldi peregrinusok száma, talán az orvosi kara miatt elhíresedett Montpellier kivételével. Skaricza Máté ugyan bejárta Itáliát, de vigyáznia kellett, hogy ne fedje fel protestáns kilétét, mert könnyen az inkvizíció börtönébe kerülhetett volna.⁷ Ha követjük Skaricza és két magyar társa útvonalát, látjuk, hogy megfontoltan kellett utazniuk, nehogy valahol egy vallási konfliktus miatt kitört fegyveres harc közepébe keveredjenek.

Ilyenre alkalmuk lett volna Németalföldön, ahol 1570–1571-ben már tartott Orániai Vilmos vezetésével induló spanyolelles függetlenségi háború. Igaz, ekkor még egyetemek sem léteznek a holland városokban – az elsőt, Leidenben, 1575-ben alapítja meg Orániai Vilmos. Mindenesetre Skariczák Kölnből utaznak Utrechtbe, ahol talán csak egy napot töltenek, s onnan tovább Flandriába, majd Párizsba. Skaricza Máté Párizst „valóban páratlan városnak” írja le, ahol a Sorbonne-on harminckétezer diák tanul, s már ezzel kivívja a magyar látogatók elismerését.⁸

Ha valóban Angliába készültek volna Skariczák, miért nem valamelyik holland kikötőből keltek át a Szigetországra, ahol ekkoriban a protestantizmus szempontjából rendkívül jelentős változásokra került sor? Talán azért, mert ezekről a változásokról csak Párizsban értesültek, s ott kaptak ajánlóleveleket egy doveri lelkészhez és a Cambridge-ben tanító Antoine Rodolphe Chevalier (Cevallerius) nevű francia teológushoz. Párizs ebben az időben a vallásháborúk rövid szünetét élvezte, az 1570-es Saint Germain-i béke és a Szent Bertalan-éji mézszárlás között. Nem tudni, hogy a magyar látogatók kapcsolatban voltak-e a Coligny admirális vezette hugenotta párttal, vagy csak a Sorbonne valamelyik professzorának vendégszeretétét élvezték. Abból, ahogy Skaricza leírja Párizst („Itt vígan élhetsz, ha időd meg erőd elegendő”)⁹ arra lehet következtetni, hogy nem volt elég idejük Párizsra, vagy túl költségesnek bizonyult hosszabb ideig itt maradniuk.

Ami Angliát illeti, az ottani reformációt elsősorban mártírológiai okból ismerte a magyar protestáns közvélemény. Erre mutat, hogy Sztárai Mihály már 1560-ban Laskón megénekelte Thomas Cranmer, a máglyahalálra ítélt angol püspök történetét. Ez ugyan csak 1582-ben, Skariczák útja után tizenegy évvel került kiadásra,¹⁰ de kéziratban már terjedhetett, és mivel Sztárai John Foxe egy bázeli latin mártírológiai művét, a *Rerum in ecclesia gestarum commentarii*t használta forrásul, Szegedi Kis István és tanítványai legalább az ő nevét ismerhették a protestáns angol teológusok közül. Mivel Skaricza azt írja, Heidelbergbe érkezésekor rögtönzött beszéddel köszöntötte Immanuel Tremelliust, a híres hebraistát, lehet, hogy tőle, vagy a Strassburgban köszöntött Johannes Sturmától kapott ajánlóleveleket párizsi útjára.¹¹ Tremellius egyébként legalább három évig élt Angliában, tanított Cambridge-ben, és 1571 tavaszán, amikor Skaricza és társai Heidelbergbe érkeztek, már alighanem tudomást szerzett arról, hogy ki volt a héber nyelv újonnan kinevezett tanára, az új Regius professzor Cambridge-ben: a francia A. R. Chevalier.¹² Mivel úgy gondolom, Skariczák ekkor még nem készültek Angliába, de biztosan megjegygezték, hogy ha esetleg felkeresnék a Szigetországot, lesz, aki a pártjukat fogja.

⁷ SKARICZA Máté, *Szegedi István élete, 1582*, ford. Kathona Géza = *Janus Pannonius, Magyarországi humanisták*, vál., szöveggond. és jegyz. Klaniczay Tibor, Bp., Szépirodalmi, 1982 (Magyar Remekírók), 1213. Az életrajz újabb fordítása: SZEGEDI Kis István, *A tiszta teológia főrészei, Összefüggő táblázatokban magyarázva és a tudósok tanításaival szemlélítve*, ford., jegyz., utószó Buzogány Dezső, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2022, XXIII.

⁸ SKARICZA 1982, i. m. 1218; SZEGEDI Kis 2022, i. m. XXVI.

⁹ SKARICZA 1982, i. m. 1218; SZEGEDI Kis 2022, i. m. XXVI.

¹⁰ RMNY 512. Az egyetlen fennmaradt példányt a British Libraryben őrzik.

¹¹ SKARICZA 1982, i. m. 1216; SZEGEDI Kis 2022, i. m. XXIV–XXV.

¹² A latinosan „Cevallerius”-nak nevezett A. R. Chevaliert 1569-ben nevezték ki a cambridge-i héber tanszékre. Feltehetőleg levelezett Tremelliusszal. Lehet, hogy Skaricza már ismerte Chevalier *Alphabetum Hebraicum* című művét (Genf, 1566), sőt az sincs kizárva, hogy bázeli héber tanulmányai során használta, amiről beszámol a *Vita Stephani Szegediniben*.

De térjünk vissza az 1571. évi helyzetre. Egy évvel korábban történt valami, ami végzetes következményekkel járt az angliai egyházra és az egész európai kereszténységre nézve: V. Piusz pápa kiközösítette I. Erzsébet királynőt. Tette ezt II. Fülöp spanyol király rosszallása ellenére,¹³ nem mérve föl, hogy ezzel véglegessé teszi az anglikán egyház elszakadását Rómától. A pápának nem kellett sokáig várnia a válaszra, amit elhamarkodott lépésére kapott: 1571-ben több egyházmegyei gyűlés Canterburyben és Londonban megfogalmazta és törvénybe iktatta az ún. *Harminckilenc Vallási Tételt* (Thirty-nine Articles).¹⁴ Bár erre a keresztény Anglia már 1562/1563 óta készült, csak most mondta ki a Rómától való függetlenségét. Az angol egyház feje az uralkodó után a mindenkori canterburyi érsek lett, akkor Matthew Parker viselte a tisztséget.

Ezek a körülmények, tehát Chevalier kinevezése Cambridge-be és az angol egyház protestáns állásfoglalása lehettek azok, amelyek felkeltették Skariczáék kíváncsiságát. Nem maradt más hátra, csak az, hogy újabb ajánlólevelekkel felszerelve átkeljenek a Csatornán, és fölkeressék Anglia második legrégibb egyetemét, Cambridge-et. Erre 1571 őszén kerülhetett sor, hogy pontosan mikor, nehéz lenne megmondani, de úgy gondoljuk, az őszi cambridge-i trimeszter idején. Meglehet, éppen a legalkalmasabb időpontban érkeztek Angliába. Bár mint külföldi látogatók nem szólhattak bele az angol egyházon belüli vitákba, az a néhány név, amit Skaricza említ a Szegedi Kis-életrajzban, segít betájolni ottani kapcsolataikat. Ezek közül az első, John Philpot doveri lelkész, mindössze útikalauz-ként jön számításba, valószínűleg a jó ajánlólevelek hatására kíséri a jövevényeket Londonba, ahol ezek a többi közt megtekintik a kiközösített királynő (alighanem greenwichi) palotáját.¹⁵

Utána Skariczáék ellátogatnak Cambridge-be. Nem lehet pontosan tudni, hogy Chevalier mennyire volt puritán érzelmű, de mivel még 1569-ben (a harcok puritán Thomas Cartwrighthoz hasonlóan) kapott tanszéket az egyetemen, feltételezhetjük, hogy mint hugenotta, ő is inkább a szigorúbb kálvinista irányzattal rokonszenvezett. Ami az *Actes and Monuments...* szerzőjét illeti, John Foxe mint a nagy protestáns mártírológia szerzője, meglehet, egyházszerzési vitákon felül állt, és mivel vállalta Thomas Cranmer érsek örökségét, nem foglalt állást a püspöki hivatal ellen. Foxe könyvét az Erzsébet-korban a Biblián kívül egy canterburyi egyházi gyűlés az összes angliai templomnak ajánlotta, népszerűbb volt tehát Kálvin és Zwingli műveinél. Akár a magyar látogatók is szerezhettek egy példányt a Foxe-mártírológia új, bővített kiadásából.¹⁶

Skaricza Mátéék harmadik pártfogója, akinek „nemes jóságának” köszönhetően peregrinusaink eljutottak Cambridge-be, Edward Dering (1540–1576) volt. Mint a Christ College Fellow-ja, 1564-ben ő köszöntötte I. Erzsébet királynőt, amikor az Cambridge-be látogatott. A jezsuiták ellen írt pamfletje (*Sparing Restraint*) népszerűvé tette protestáns körökben, de mivel szoros barátságban állt a puritán Thomas Cartwrighttal és ennek hangot is adott, Cartwright kizárása után megbírálván a Cambridge-i Egyetem új törvényeit, 1570-ben régi barátja, Matthew Parker érsek lényegében kitiltotta az egyetemről, bár kollégiumi tagságát alighanem megtarthatta. Egy ideig még Londonban működött, mint a Szent Pál-katedrális teológia tanára, de 1573-ban ezt az állását is elvesztette. 1571 őszén a fennmaradt beszámolóiból nem világos, hogy kalauzolta-e Skariczáékat Cambridge-ben, vagy csupán szállást

¹³ ELLIOTT 1968, i. m., 173.

¹⁴ Az egyházgyűlés 1571. május 11-én döntötte el és terjesztette föl a királynőhöz a határozatot a 39 vallási törvénycikk elfogadásáról. Ld. BENNETT, Thomas, *An Essay on the Thirty-nine Articles of religion, agreed on in 1562 and revised in 1571*, London, printed by M. J. for W. Innys at the Prince Arms in Saint Paul's Churchyard, 1715, 153, 161.

¹⁵ SKARICZA 1982, i. m. 1219; SZEGEDI KIS 2022, i. m. XXVI.

¹⁶ A *The Actes and Monuments...* második bővített és „meglehetősen javított” kiadása mintegy 2300 lapos volt (London, 1570).

szerzett nekik, és lehetővé téve, hogy a magyar látogatók pár napig megtekintsék a város legszebb kollégiumait és megismerkedjenek az egyetemmel, amelyik „bővelkedik tudós emberekben”.¹⁷

A három magyar teológus, Skaricza, Dési és Udvardi hajón távozott Angliából Hamburgba, feltehetőleg német főrangúak társaságában, majd Lübecken és Lüneburgon át érkeztek meg újra Wittenbergbe, úgymond „második hazánkba”.¹⁸ Utánuk jó pár évig nem látogatott magyar protestáns Cambridge-be, egészen Újfalvi Imre és Váczi Gergely utazásáig, akik kedvezőbb körülmények között, 1595-ben jártak Angliában.¹⁹ Ekkor már Skaricza pártfogói közül egy sem volt életben, de az anglikán egyházon belüli viták még sokáig, közel egy évszázadon át folytatódtak.

GÖMÖRI GYÖRGY

¹⁷ SKARICZA 1982, i. m. 1219; SZEGEDI KIS 2022, i. m. XXVI.

¹⁸ SKARICZA 1982, i. m. 1219; SZEGEDI KIS 2022, i. m. XXVI.

¹⁹ Újfalvi jelentőségéről újabban ld. *Újfalvi Imre pere és műveltsége, Tanulmányok és szövegközlések*, szerk. Oláh Róbert, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2019.